

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Безверхня Анастасія Володимирівна

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ
ЖЕРТВ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ
В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

спеціальність 231 «Соціальна робота»

РЕФЕРАТ

випускної кваліфікаційної роботи
за освітньо-професійною програмою
«Соціальна робота (Соціально-психологічна реабілітація)»

Умань – 2021

Випускною кваліфікаційною роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Коляда Наталія Миколаївна

РЕЦЕНЗЕНТ: доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Кравченко Оксана Олексіївна

Захист відбудеться 22 грудня 2021 р. о 9.00 год. на засіданні
екзаменаційної комісії.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної педагогіки та
соціальної роботи, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 202

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Радикальні зміни, що нині відбуваються в Україні на шляху розбудови громадянського суспільства, відзначаються двома взаємовиключними тенденціями. Перша полягає в демократизації і лібералізації різних сфер громадського життя, натомість друга – у загостренні суспільних протиріч і культивуванні різного роду міжособистісних та групових конфліктів. Несприятливий психологічний клімат у родинах викликаний матеріальними, житлово-побутовими проблемами, різноманітними негараздами серед подружніх пар, загальною кризою інституту шлюбу та сім'ї.

Відсутність цілісної державної системи виховання, поляризація навчання за статусно-майновими ознаками, недоліки сімейного виховання та педагогічного спілкування руйнівним чином позначається на формуванні підростаючого покоління громадян. Зазначені негаразди сприяють загостренню в суспільстві відносно нового (принаймні в понятійному та методологічному значеннях) феномена, а саме – булінг-поведінки.

В наш час проблема булінгу (цькування) стала доволі розповсюдженим та масовим явищем: в багатьох країнах світу серед підлітків продовжують набувати поширення прояви жорстокості, агресії та психологічного тиску. При цьому, жертвами булінгу стають не тільки в реальному, а й у віртуальному світі – сьогодні неабияку небезпеку несе в собі так званий «кібербулінг» (інтернет-цькування), а також закриті групи, що пропагандують екстремістську, антисоціальну поведінку, суїциди тощо. Згідно з даними, наведеними на міжнародному форумі з кібербезпеки Cyber Security Forum 2018 (CSF 2018), 48% підлітків у віці 14-17 років ставали жертвами шантажу, 46% підлітків свідками агресивної онлайн-поведінки, 44% – отримували агресивні повідомлення.

В Україні, за різними даними, із булінгом у колі однолітків стикалися близько 67% дітей. Близько 40% із тих дітей, хто зіткнулися з випадками булінгу, ніколи не розповідають про це своїм батькам. При цьому, 44% із тих,

хто спостерігав, як знущаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти через страх піддатися аналогічному знуцанню. Найчастіше причинами цькування з боку однолітків стають зовнішній вигляд, переконання та потенційно віктимна поведінка (найбільш вразливими до булінгу є сором'язливі, зі зразковою поведінкою діти, а також діти, які, в силу різних життєвих обставин, «замкнуті в собі», закриті для спілкування).

Цькування в школі має надзвичайно негативні наслідки в майбутньому, залишаючи психологічні травми на все життя, що в подальшому може виражатися в неспроможності батьків, які в дитинстві зазнали булінгу, будувати повноцінні відносини з іншими людьми та виховувати власних дітей. Таким чином, наразі в нашій країні існує гостра потреба визначення заходів протидії даному явищу та встановлення відповідальності за булінг на законодавчому рівні.

Питання соціально-психологічної реабілітації жертв шкільного булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти є предметом досліджень в таких аспектах: зв'язок соціальної реабілітації та соціалізації (П. Штомпка та ін.); зв'язок соціальної реабілітації з економічним підходом до вирішення соціальних проблем (Г. Беккер та ін.); зв'язок соціальної реабілітації та теорії соціальної мобільності (П. Сорокіна та ін.); принципи, рівні та форми соціальної реабілітації (Л. Тюптя, О. Юрчик, Л. Завацька та ін.); різноманітні складові її здійснення (Я. Овсяннікова, В. Деревянко, І. Палатний та ін.).

Однак, незважаючи на вагомі результати наукових досліджень, важливим напрямом теоретико-практичних, експериментальних розробок є соціальна реабілітація жертв булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти.

Актуальність наукової проблеми, потреба у розв'язанні виявлених суперечностей, актуальність і недостатність наукового опрацювання проблеми зумовили вибір теми дослідження – **«Соціально-психологічна реабілітація жертв шкільного булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Магістерська робота виконана відповідно до наукової теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Актуальні проблеми соціально-педагогічної теорії та практики (№ 0111U007547)».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити особливості соціально-психологічної реабілітації жертв шкільного булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідженості наукової проблеми.
2. Виокремити соціально-психологічні особливості булінгу у шкільному середовищі.
3. Здійснити порівняльний аналіз реабілітаційних програм жертв шкільного булінгу.
4. Експериментально дослідити результати впливу соціально-реабілітаційної програми в умовах закладу загальної середньої освіти та розробити рекомендації щодо організації програми соціальної реабілітації жертв шкільного булінгу.

Об'єкт дослідження – соціально-психологічна реабілітація жертв шкільного булінгу.

Предмет дослідження – особливості соціально-психологічної реабілітації жертв шкільного булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти.

Методи дослідження – *теоретичні*: порівняльний аналіз наукових джерел для визначення основних понять та вивчення теоретичних основ проблеми дослідження; *емпіричні*: – задля перевірки ефективності запропонованих заходів соціально-психологічної реабілітації жертв шкільного булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти; включене спостереження, авторське анкетування та бесіди з учнями, батьками та педагогами – з метою визначення особливостей шкільного булінгу та проявів

його впливу на жертв; методика В. Білоусової – для виявлення рівня самостійності учнів у реалізації моральних знань, умінь і навичок.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати дослідження впроваджено у практику роботи науково-дослідних підрозділів факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини.

Розроблена програма соціально-психологічної реабілітації може бути використана в роботі з жертвами шкільного булінгу. Матеріали дослідження можуть бути використані у закладах вищої освіти при вивченні курсів із соціальної профілактики та реабілітації, а також у практичній соціальній та соціально-педагогічній роботі.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерської роботи доповідались на науково-практичних заходах: Науково-методичному семінарі «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 2021 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 2021 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Наука. Освіта. Молодь» (Умань, 2021 р.) та ін.

Публікації. Положення магістерської роботи викладено у трьох публікаціях (матеріалах науково-методичних семінарів, конференцій).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (всього 120 найменувань), 2 додатків. Загальний обсяг роботи складає 83 сторінки, основний текст – 65 сторінок.

СТРУКТУРА РОБОТИ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан дослідженості наукової проблеми

1.2. Нормативно-правовий аспект соціально-психологічної реабілітації жертв шкільного булінгу **Ошибка! Закладка не определена.**

1.3. Соціально-психологічні особливості булінгу у шкільному середовищі

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖЕРТВ ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ **Ошибка! Закладка не определена.**

2.1. Зміст програми соціально-психологічної реабілітації жертв шкільного булінгу

2.2. Аналіз результатів дослідження

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети (теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка особливостей соціально-психологічної реабілітації жертв шкільного булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти) й розв'язання поставлених завдань, що дало можливість дійти таких висновків:

5. Проаналізовано стан дослідженості наукової проблеми. З'ясовано, що нині поширення явища шкільного булінгу серед учнів закладів загальної середньої освіти є досить серйозною соціальною проблемою. Особливого розповсюдження набувають прояви систематичної, довготривалої агресії одних учнів по відношенню до інших, коли в ситуацію насильства поступово «включається» весь учнівський клас. Спостерігається зростання кількості фіксованих випадків шкільного булінгу.

Уточнено сутність соціальної реабілітації жертв шкільного булінгу як процесу, що спрямований на відновлення морального, психічного та фізичного стану дітей, їх соціальних функцій, та здійснюється за принципами інтеграції, системності об'єктивної позиції у взаємодії з жертвами, активності, стабільності та позитивної емоційності середовища.

6. Виокремлено соціально-психологічні особливості булінгу у шкільному середовищі. З'ясовано, що структура булінгу останнім часом все більше трансформується в бік переважаючої маніпулятивної поведінки і суто психологічного насильства над насильством фізичним, хоча це не слід сприймати як покращення ситуації з фізичної агресією. Психологічна форма булінгу виразніше, аніж інші його форми, залежить від культурного опосередкування емоційних проявів, прийнятих патернів спілкування в сім'ї і ставлення до дітей. Слід вказати, що психологічне насильство, на наш погляд, виступає підґрунтям будь-якого іншого виду насильства. Взагалі, до

психологічного насильства рідко ставляться як до насильства, його вплив на життя дитини часто недооцінюють, воно рідко розглядається як підстава для втручання. Поширеність цієї форми насильства важко виміряти в конкретних показниках у зв'язку з проблемністю його виявлення та недостатньою формалізованістю.

7. Порівняльний аналіз реабілітаційних програм жертв шкільного боулінгу надав можливість порівняти світовий досвід соціальної реабілітації та такого виду соціальної роботи в Україні, що дало змогу розробити програму експериментальної роботи з протидії шкільному боулінгу, що охоплює регулярні анонімні опитування школярів, обговорення даної проблеми на класних, шкільних і батьківських зборах, посилення уваги вчителів та фахівців до поведінки дітей, впровадження та регулярність тренінгів та інших видів профілактичної та реабілітаційної роботи з булінгом.

З'ясовано, що шкільний булінг розглядається в сучасному світі як одна з найактуальніших соціально-педагогічних проблем, учасники якої потребують реабілітаційної допомоги. Нині існує багато різноманітних антибулінгових програм як запобігання і профілактики, так і реабілітації, досвід впровадження яких свідчить про наявність певних успіхів. Це доводить їх ефективність, дає підстави для детального аналізу, який необхідний при створенні авторської реабілітаційної програми.

4. Експериментально досліджено вплив соціально-реабілітаційної програми в умовах закладу загальної середньої освіти. Напрямами дослідницької роботи стали інформаційно-просвітницький (проведення інформаційної кампанії, популяризація толерантності, обізнаність про наслідки шкільного булінгу та адміністративні стягнення) та індивідуальний (заходи для підвищення самооцінки жертв, тренінг соціальних навичок, заняття арт-терапії, ігротерапії, казкотерапії). Результати дослідно-

експериментальної роботи виявили позитивну динаміку змін, які відбулися із жертвами булінгу в умовах закладу загальної середньої освіти.

За результатами проведено дослідження розроблено практичні рекомендації щодо організації програми соціальної реабілітації жертв шкільного булінгу: створити психологічний комфорт для отримання жертвами булінгу позитивного досвіду підтримки і довіри; сформувати навички упевненої поведінки, розвинути впевненість в собі, позитивне самосприйняття; допомогти учням розвинути навички конструктивного спілкування, комунікативну компетентність; мінімізувати відчуття людиною своєї самотності шляхом формування потреби у приналежності до групи; підвищувати рівень емоційної комфортності шляхом зниження тривожності; працюючи з колективом, в якому зафіксовано явище булінгу, необхідно в напрямку зниження агресивності, формування толерантності, емпатійності в учнів з метою вторинної профілактики виникнення булінгу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми соціальної реабілітації шкільного булінгу. Перспективними напрямками подальших досліджень є соціально-психологічна реабілітація агресорів тощо.